

Boekhoudonderwijs in havo en vwo?

Fons Vernooij

Bewerking d.d. 25 april 2012 van het artikel voor *Associatief* naar aanleiding van de lezing die Fons Vernooij op 16 mei 2002 in Ede verzorgde voor de Vereniging van Leraren in de Handelswetenschappen. Geplaatst in 2 delen: (1) *Associatief*, 2002(4), (8-9) en (2) *Associatief*, 2002(5), (12-13).

Boekhoudonderwijs of bedrijfsadministratie?

Het boekhoudonderwijs op havo en vwo is met de invoering van het programma Management en Organisatie (M&O) bij de tweede fase ernstig in het gedrang gekomen. De traditionele aanpak via dagboeken, journaal, grootboek en kolommenbalans is in het voortgezet onderwijs definitief verleden tijd. Modernisering is onontkoombaar, al was het alleen al omdat de computer de wijze van administreren grondig veranderd heeft.

Maar ook in het huidige voortgezet onderwijs is ruimte om aandacht te schenken aan de wijze waarop bedrijven hun administratie verzorgen. Het is daarbij van groot belang de administratie te zien als onderdeel van een groter geheel, en niet als subdiscipline die met een eigen begrippenapparaat en met eigen economische noties los van andere bedrijfseconomische onderwerpen aan de orde moet komen.

Om de modernisering van de comptabele vakken ter hand te nemen zijn er vijf perspectieven.

1. Aanpassingen in het huidige programma M&O
2. Boekhouden als extra keuzemodule in de vrije ruimte
3. Ondernemerschap als oriëntatie in de les
4. Het invoeren van een financieel economisch management game
5. De herinterpretatie van de leraar als ondernemende leraar

1. Aanpassingen in huidige programma M&O

Om ruimte te krijgen voor bedrijfsadministratie is het van groot belang dat de docenten bedrijfseconomie rekening gaan houden met de kritiek van de buitenwereld op hun vak. Die kritiek is zelfs met het nieuwe programma M&O nog niet verstomd. Het traditionele boekhouden was verworpen tot een ritueel.

Als de leerlingen in 6 vwo gevraagd werd hoe de journaalpost van het *register gereedgekomen product* luidde, dreunden ze keurig op: 700, aan 610, aan 611, aan 612. Maar waar die rekeningen precies voor stonden en wat een 'register gereedgekomen product' was, daar hadden ze weinig kaas van gegeten.

In de ijver om de systematiek te stroomlijnen zijn er dermate vaste patronen ingevoerd in havo en vwo dat inzicht vervangen werd door opdreunen. De examenrichtlijn luidde: 'U hoeft geen namen van grootboekrekeningen in te voeren, maar kunt volstaan met rekeningnummers', terwijl de rekeningnummers weer gekoppeld waren aan vaste namen

volgens het examenprogramma. Dat openden de weg voor docenten om te zeggen 'Leer die codes maar uit je hoofd, dan gaat het vanzelf goed.' Buitenstaanders begrepen niets van die rituelen en het Ministerie van Onderwijs wilde daardoor absoluut geen boekhouden meer in het programma.

Bij de inrichting van de profielen in de tweede fase zou er aanvankelijk een profiel Economie en Maatschappij komen met twee aparte vakken: bedrijfseconomie en algemene economie. Door allerlei lobbies werden die vakken samengevoegd, onder het motto: 'Hoe minder bedrijfseconomie, hoe beter'. De vakontwikkelgroep Economie die het nieuwe examenvak heeft vorm gegeven, heeft een aantal deelvakken gedefinieerd en daarbij de bedrijfseconomie afgezonderd in een deelvak Management en Organisatie. Via een omweg kwam dit vak in de vrije keuzeruimte, maar steun vanuit het hoger onderwijs en de VNO/NCW ontbrak volledig.

Om aandacht voor het boekhouden te krijgen werd een praktische opdracht van 40 studielasturen gedefinieerd met namen van grootrekeningen die aansluiten bij de bedrijfseconomische calculaties. Helaas hebben ambtenaren op het ministerie deze praktische opdracht er eigenhandig uit gehaald. De vakontwikkelgroep Economie werd hierover geïnformeerd na haar decharge.

Recent bleek echter dat ook het nieuwe vak M&O door de buitenwereld nog als boekhoudvak wordt gezien. Bedrijfseconomische calculaties worden opgevat als boekhouden, getuige bijvoorbeeld de examenbespreking M&O - VWO van Frank Kalshoven, d.d. 28 mei 2002 in de Volkskrant. 'Opgave 3 draait om de aanschaf van een leaseauto, een bedrijfseconomische beslissing die, als we dit examen moeten geloven, uitsluitend op grond van boekhoudkundige overwegingen moet worden genomen.'

Even verder in het artikel schrijft hij: 'En bij opgave 5 begin ik een beetje boos te worden. Met alle respect voor het boekhoudkundige deel der natie: waarom moeten talentvolle kinderen die zich willen verdiepen in management en organisatie in vredesnaam worden lastiggevallen met het berekenen van prijsverschillen op materiaalkosten, efficiencyverschillen op de loonkosten en het bezettingsresultaat op de indirecte fabricagekosten? Me dunkt dat industriële ondernemingen dezer dagen wel andere problemen aan hun hoofd hebben.'

Een mogelijk alternatief staat in een kort artikeltje naast zijn bespreking. Dat heeft als titel 'Virtueel barbecuen' en beschrijft hoe een leerling enthousiast zijn praktische opdracht uitvoerde voor M&O via een onderneming die barbecues verkoopt. De rol van zelfstandig ondernemer die een eigen bedrijf runt, spreekt daarbij sterk aan. Later bij het management game, komt dit alternatief terug.

De spanning die bestaat tussen de wens van docenten bedrijfseconomie om meer aandacht te besteden aan het boekhouden en de wens van de buitenwereld die hele andere

onderwerpen verwacht van een vak dat getooid is met de naam Management en Organisatie, moet leiden tot bezinning op de weg waarin het programma M&O zich verder moet ontwikkelen. Gaan we terug naar het aloude boekhouden of zoeken we nieuwe wegen waarin het ondernemerschap centraal staat. Vanuit dat ondernemerschap kan aandacht gegeven worden aan de onderdelen die een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan de kennis die een ondernemer nodig heeft.

2. Boekhouden als extra keuzemodule in de vrije ruimte

Dick Bakker en Antoine Reijns hebben op het Oscar Romero in Hoorn aan hun leerlingen boekhouden als extra module aangeboden binnen de vrije ruimte. Zij hebben een aantal leerlingen de kans geboden zich te verdiepen in het boekhouden. Aansluitend hebben die leerlingen met nog wat extra begeleiding het examen BKB (basiskennis boekhouden) afgelegd. Voor de invulling van dit traject kregen zij steun van de ouders en medewerking van de schoolleiding die een beperkte formatie beschikbaar stelde.

Een dergelijke aanpak zou verder ingekaderd kunnen worden in de opleiding Praktijkdiploma Ondernemer MKB. Waar de invulling vanuit het algemeen vormend onderwijs ophoudt en van het praktijkgerichte onderwijs begint, is echter moeilijk te zeggen. Dit zal mede afhangen van de vraag of het vak M&O zich verder ontwikkelen zal in de richting van het ondernemerschap. Zodra de ondernemer meer centraal komt te staan in het programma, zal de uitwerking in de richting van het Praktijkdiploma Ondernemer MKB ook realistischer worden.

3. Ondernemerschap als oriëntatie in de les

Het ondernemerschap is de basis van de vrijemarkteconomie. Kennis van onze maatschappij veronderstelt kennis van de vrijemarkteconomie. Aandacht voor het ondernemerschap is om die reden een onderdeel van de algemene vorming van leerlingen. Leerlingen kunnen later de rol van ondernemer op zich nemen en anders krijgen zij wel op allerlei andere manieren te maken met bedrijven waarin ondernemerschap centraal staat.

De veronderstelling van de vrijemarkteconomie is dat ondernemers die voor zichzelf het beste kiezen, uiteindelijk voor de maatschappij de meeste welvaart opleveren. Dat dit niet in alle gevallen geldt, wist Adam Smith ook al, maar begrip van het ondernemerschap is in elk geval nuttig voor de toekomstige burger.

Bovendien leidt dit tot aandacht voor informatievoorziening als maatschappelijk fenomeen. Het gaat dan niet langer om eenvoudige boekhoudsystemen, maar om ERP-systemen (Electronic Resource Planning). Bij dit soort management informatiesystemen staat de vraag centraal welke financiële en niet-financiële informatie een manager nodig heeft om een groot bedrijf te runnen. Aandacht voor deze problematiek leidt tot M&O als vak in ontwikkeling.

Een van de meer specifieke invalshoeken voor een vernieuwd vak M&O kan de aandacht

voor E-business zijn. E-business is een nieuwe wereld, die veel aandacht vraagt van de moderne manager. De wijze waarop informatie en communicatie verlopen, verandert voortdurend en het is van groot belang daar zelf aan deel te nemen door zoektochten uit te voeren op het Internet.

Als M&O inderdaad een algemeen vormend vak wil zijn, dan kan een dergelijke ingrijpende verandering in het handelsverkeer niet onbesproken blijven. Docenten moeten het vak M&O een nieuwe uitstraling geven. Een opstapje daartoe is om zelf met internet aan het werk te gaan. Modern ondernemerschap kan niet om ICT-ontwikkelingen heen.

4. Het invoeren van een financieel economisch management game

Aandacht voor bedrijfsadministratie is ook mogelijk door het invoeren van een management game, zoals eerder ter sprake kwam bij het virtueel barbecuen (zie www.games-en-simulaties.nl). Een klas kan ingedeeld worden in teams die met elkaar concurreren. Een spel brengt leerlingen in de positie van ondernemer die verschillende afwegingsprocessen moet maken. Daardoor kunnen de leerlingen zich identificeren met de rol die een ondernemer vervult.

De administratie wordt in een game een inherente noodzaak, want alleen via boekhoudkundig inzicht is het mogelijk om de eindbalans te formeren van elke speelronde. Daarvoor is het mogelijk om het *boekhouden op spreadsheet* in te voeren. Een spreadsheet rekt direct de resultaten door en kan de balans meteen samenstellen, mits goed voorbereid. De beginbalans is verticaal te plaatsen in een rekenblad, gevolgd door de resultatenrekening.

De eindbalans is gelijk aan de beginbalans plus alles wat in de tussenliggende kolommen wordt geplaatst. De saldowinst uit de RR wordt afzonderlijk op de eindbalans als winst lopend boekjaar geplaatst. Het spreadsheet kan een controleveld meekrijgen, waarin debet en credit op de balans met elkaar vergeleken worden. Als dat getal ongelijk is aan 0, is er geen evenwicht. In plaats van journaalposten kunnen leerlingen kolommen tussenvoegen.

Door het dubbelboekhouden in een game in te bouwen, blijft het administreren bestaan en komen de fundamentele inzichten naar boven. Ze zijn onmisbaar voor een goede voortgang van het spel, net zoals ze onmisbaar zijn voor de continuïteit van een onderneming.

5. Herinterpretatie van de leraar als ondernemende leraar

De natuurlijke context van een ondernemer hoeft niet alleen via een management game gecreëerd te worden. De leraar zou zichzelf ook kunnen zien als ondernemer: leverancier van educatieve diensten. De vraag is dan of de docent zichzelf blijft zien als ambtenaar die een vak onderwijst, of als ondernemer die tegen betaling diensten verricht. Een dergelijke perspectiefverandering biedt meer flexibiliteit voor docenten.

Uiteindelijk kan elke docent leverancier zijn van uiteenlopende educatieve diensten, zoals:

- lesgeven (eventueel op meer scholen tegelijk, of in tijdelijke verbanden);
- cursussen ontwikkelen;
- cursussen verzorgen;
- lesmateriaal ontwikkelen (boeken of praktische opdrachten);
- supervisie geven.

Bij een dergelijk interpretatie van het docentschap is het werken met internet inmiddels een onvermijdelijke zaak. Internet biedt veel perspectieven voor de ondernemende docent. Zij is een bron van informatie voor de lessen en voor praktische opdrachten. Daarnaast kan de docent ook een eigen website ontwikkelen met als doel om ondersteuning te geven aan praktische opdrachten die de leerlingen via internet moeten uitvoeren. De docent stuurt zo via een website de leerlingen aan. Eventueel kunnen ook de studiewijzers in digitale vorm opgezet worden, zodat ze doorkoppelingen kunnen bevatten naar andere interessante sites. Uiteindelijk kan de docent ook zichzelf aanbieden als ondernemer via internet.

Internet is een belangrijk presentatiemedium. Een eigen website biedt veel mogelijkheden voor vernieuwingsgezinde docenten. Je staat midden in het gebeuren, je bent een moderne coach, je biedt je diensten tegen betaling aan, je ontdekt steeds nieuwe dingen en je wordt alert op maatschappelijke ontwikkelingen. Als zelfstandig ondernemer komt de boekhouding langs een andere weg weer naar voren. Dat kan aanleiding zijn om de leerlingen te tonen hoe belangrijk het is een goede administratie te voeren, ten einde succesvol te zijn als ondernemer.

Al met al zijn er veel mogelijkheden om bedrijfseconomie in het havo en vwo van een nieuwe glans te voorzien. Vasthouden aan wat geweest is, biedt weinig perspectief. Sinds de uitvinding van de computer is er heel veel gebeurd in het opzetten en uitvoeren van een administratie. Belangrijk is om situaties te creëren waarin de essenties van het boekhouden naar voren komen, zodat de systematiek van balans en resultatenrekening aan de orde kan komen.